

TÜRKİYE TARIMINDA YAŞANAN SORUNLAR VE ALTERNATİF TARIMSAL ÜRETİM ANLAYIŞLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Evaluation of Current Problems of Agricultural Production in Turkey and The Alternative Approachs to Agricultural Production

Gönderim Tarihi: 06.05.2016

Kabul Tarihi: 15.06.2016

Abdurrahman ÖZKAN*

Öz: Türkiye’de çok boyutlu toplumsal değişim ve dönüşüme bağlı olarak tarımsal üretimin sorunları da her dönem değişmektedir. Bu değişim ve dönüşümler için 1950’lerden başlayarak, 1960, 1980 ve 1990’ların Türkiye tarımı için önemli dönüm noktaları olduğu kabul edilmektedir. 1950’li yıllarda tarımsal üretimde başlayan makineleşme, 1960’lardan 1980’e kadar sürdürülen ithal ikameci ve sübvansiyon politikaların uygulanması ve bu tarihten sonra liberal politikalar çerçevesinde Türkiye tarımının yabancı yatırımcılara açılması, tarımsal sektörde önemli sorunları da beraberinde getirdi. Bu çalışmada, kırsal kesimin gittikçe yoksullaşması ve işsiz kalması, üretimin her aşamasında yabancı firmaların baskın etkileri ile yaşanan bağımlılık ilişkileri ve ileri endüstriyel üretim teknolojilerinin doğa ve insan sağlığı üzerindeki yıkıcı etkileri değerlendirilmiş olup, mevcut tarım politikaları ve konvansiyonel (yaygın) tarımsal üretimin sürdürülemez duruma geldiğinden hareketle bazı alternatifler çözümler değerlendirilmiştir. Değerlendirilen bu alternatif çözümler, doğal tarım (Fukuoka tarımı) ve kapitalist sistemin değiştirilmesidir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye Tarımı, Konvansiyonel Tarım, Doğal Tarım (Fukuoka Tarımı).

Abstract: The problems of agricultural production in Turkey vary by multidimensional social changes and transformations in different periods. It is considered that the changes and transformations in the 1950s, 1960s, 1980s and 1990s are very important milestones for Turkish agriculture. The effects of mechanization in agricultural production in the 1950s, and after the policies depending on import substitution and subsidies that implemented from 1960s to 1980s, the opening of the Turkish agriculture to foreign investment caused serious problems in agriculture sector. In this paper, firstly, it will be assessed the growing poverty and unemployment in rural areas, the dependency relationships experienced with the dominant effects of foreign companies at every stage of production and the devastating effects of advanced industrial production technologies on the nature and human health, and then it is aimed to offer some alternative solutions because of unsustainable of the

* Öğr. Gör., Balıkesir Üniversitesi/Fen-Edebiyat Fakültesi/Sosyoloji Bölümü, Sakarya Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü/Doktora Öğrencisi, e-posta: azkan01@gmail.com

existing agricultural policies and conventional (common) production. These alternatives are natural agriculture (Fukuoka agriculture) and changing capitalist system.

Keywords: Agriculture in Turkey, Conventional Agriculture, Natural Agriculture (Fukuoka's Agriculture).

GİRİŞ

Bir yaşam mekânı olarak, üretimi, kültürü ve demografik bileşenlerin toplamı olarak biline gelen anlamıyla köy önemli oranda anlam kaybına uğramış durumdadır. Özellikle kırsal alandaki üretici-üretim ve pazarlama ilişkileri bağlamında yaşanan değişim ve dönüşümler, köyü ve kırsal alanları bildiğimiz anlamından farklı sebeplerle gündeme getirmektedir. Şehirleşen bir dünyada, köy hayatı kalsın ya da kalmayın, tarımsal üretimin insan hayatındaki yeri sebebiyle her zaman var olacağı, bir şekilde yapılacağı söylenebilir. Ne var ki, günümüzde tarımla ilgili politikalar ve tarımsal üretim konusu, köyü/köylülüğü aşan bir düzeyde ve çoğunlukla köyü dışarıda bırakan bir konu olarak tartışılmaktadır. Buna karşın, kentli nüfus açısından da tarımsal üretim süreçleri ile ilgili sorunlar ve politikalar yerine, popülerleşen yemek programları, diyet tarifleri ve organik ürün seçimleri-tercihleri, bu ürünlerin nerelerde bulunabildiği vs. çoğunlukla gündemi işgal etmektedir. Ancak tartışmaların odağında, tarım politikaları, üretici sorunları ve endüstriyel tarımsal üretimin, tarım alanları, insan ve diğer canlılar için yarattığı sorunlar ve riskler bulunmaktadır. Günümüzde kimyasallarla desteklenen tarımsal üretimin insan sağlığı üzerindeki bilinen ve muhtemel etkileri üzerine gittikçe artan tartışmalarla beraber, tarım kimyasallarının kullanılmadığı, daha sağlıklı olduğu düşünülen organik ya da doğal tarıma olan talep de artmaktadır. Hangi eğilimin uzun vadede daha yaygın olacağını şimdiden kestirmek mümkün olmayabilir, ancak, standardize edilmiş tohumluk ve kimyasalların kullanıldığı endüstriyel tarımın gittikçe daha ileri teknolojilerle ve yaygın bir şekilde yapıldığı görülmektedir. Diğer yandan endüstriyel tarımın tarımsal alanlar, gıda ve insan sağlığına olumsuz etkileri, uzun vadede kimyasalların tarımdaki kullanımına geniş çaplı bir tepki doğuracağı beklenebilir.

Tarım ürünlerinin insan beslenmesindeki yeri inkâr edilmeyecek bir önemdedir. Bununla beraber, tarım sektöründe istihdam ve tarımın GSMH içindeki payı ise diğer sektörlerle göre gittikçe düşmektedir. Ancak günümüzde tarım ürünlerinin yetiştirilmesi, pazarlanması ve tüketilmesi gittikçe artan stratejik bir konuma yerleşmiştir. Tarımın insan yaşamı için vazgeçilmez olması, tarımın, ekonomik ve siyasal bir baskı aracı olarak kullanılma potansiyeli dolay-

sıyladır. Türkiye ise günümüzde birçok üründe iç talebi karşılayamaz duruma gelmekle beraber, hala önemli bir tarımsal üretim potansiyeline sahiptir. Bununla beraber, tarımsal politikalarda uluslararası kurumların ve Çok Uluslu Şirketlerin tutumları ve yeni ziraat kültürü birçok ülkede olduğu gibi Türkiye’de de tarım politikalarında yönlendirici olmaktadır. Bu çalışmada, modern tarımın olumsuz sonuçlarına rağmen, Dünya Bankası, IMF ve çokuluslu şirketlerin modern tarımı dayatmaları ve bunun günümüzdeki yansımalarının Türkiye özelinde bir tasviri yapılmış olup bazı öneriler değerlendirilmiştir. Mevcut tarımsal üretim biçimi ve kapitalist sektörel ilişkilere alternatif olarak, Japon tarım uzmanı Masanobu Fukuoka’nın geliştirdiği doğal tarım yöntemi ve Immanuel Wallerstein’in düşünceleri bağlamında, kapitalist sistemin değiştirilmesi, söz konusu edilen Türkiye’nin güncel tarım sorunların çözümü amacıyla değerlendirilmiştir. Tarımdaki sorunlarla ilişkili olarak köyden kente göç süreci ve ilgili sorunlar konu dışı bırakılmıştır.

1980 ÖNCESİ EGEMEN TARIMSAL ÜRETİM

1950’lere kadar, Türkiye tarımı, Ege Bölgesinin kıyı kesimleri ve Çukurova’nın daha çok belirli ürünler üzerinden dış piyasalarla ilişkileri dışında, Türkiye’nin diğer bölgelerdeki tarımsal üretimin veriminin düşüklüğü, pazarlara ulaşmada ulaşım olanaklarının yetersizliği gibi sebeplerle, piyasalardan kopuk, geçimlik üretime dayalı kalmıştır. 1950’lerde başlayan yeni tarımsal politikalar kapitalizmin Türkiye tarımına etkilerini hızlandırmıştır. Bu yıllarda tarımda makineleşmenin giderek yaygınlaşmasıyla beraber, tarım alanları genişletilmiş, sulanan araziler arttırılmış, bunların sonucunda önemli oranlarda bir üretim artışı sağlanmıştır. Karayolları ağının gelişmesiyle beraber, artan üretimin pazarlara ulaşımında da bir hareketlilik söz konusu olmuştur. Küçük mülk sahipleri, geçimlik üretimden kısmi de olsa sermaye biriktirebilen üreticiler düzeyine gelerek, piyasanın genelleşmiş meta üretimine eklemlendiler. Bunların içinden küçük meta üreticisi iken büyük toprak sahibi olanlar, ücretli emek istihdamı yaratarak kapitalist meta üretimine geçtiler ve daha iyi şartlarda sermaye piyasasında var oldular. Ancak, bunlar, daha çok Ege ve Çukurova’nın verimli ovalarında olup, küçük meta üreticilerine göre sayıları oldukça az ve genel olarak kırsal üreticileri temsil etmekten uzaktır. Kırsal alanda hâkim olan üretici tipi, küçük meta üreticisi olan köylülerdi. (Teoman, 2001: 42-45)

1980 öncesi tarımsal alanların mülk sahiplerinin işletmesi dışında ortakçılık ve kiracılık işletme biçimleri de önemli bir paya sahiptiler. 1963 ve 1970 tarım sayımlarına göre ortakçı ve kiracı olan işletmeler, toplam arazinin %14,7’ünü, ekilen arazinin ise %10,2’sini işletmekteydiler. Boratav’ın da belirttiği gibi, az gelişmiş ülkelerde olduğu gibi Türkiye’de de bu dönemde oldukça yaygın

olan kiracılık, ortakçılık ve ağalık biçimindeki ilişki sürekli sömürü ilişkisi doğurmamış, ancak, piyasa için üretim söz konusu olsa da ortaya çıkan üretim ilişkisi küçük meta üretimi olmuştur (Boratav,1980: 19-24) Köy-dışı piyasalar için üretime geçilip endüstriyel işletmelerle ilişkiye geçildiği ve bu ilişkinin tarımla sanayi, köyle kent arasındaki toplumsal işbölümünü doğurduğu andan itibaren, “tüccar sermayesinin artığa el koyan veya artığı paylaşan bir kategori olarak ortaya çıkmasının nesnel koşulları da doğmuş olur” (Boratav, 1980: 26-27). Bu koşullar, küçük meta üreticisi, yarı-feodal veya ağalık yanında kapitalist işletme biçimlerini doğurmuştur. Kapitalist işletme biçimlerinin diğer işletme biçimlerine galebe çalması, ulusal ve uluslararası daha büyük işletmelerle kurduğu ilişki sayesinde olmuştur.

1963 yılından itibaren planlı ekonomiye geçilirken, devletin entansif üretim için verdiği destekle, kırsal alanda tarımsal üreticiyi temsil eden küçük meta üreticiliği güçlenmiştir. Boratav, küçük meta üretimini, “ (...) bir başlangıç noktası olarak, dolaysız üreticinin, üretim araçlarına esas itibariyle sahip olduğu; esas olarak kendi ve ailesinin emeğiyle, kısmen veya tamamen piyasa için, fakat tüketim amacıyla (birikim yapmadan) üretimde bulunduğu bir “durumu” içerdiğini” belirtmektedir (Boratav, 1980: 33).

Devletin fiyatları sübvansetmesi, kimyasal gübre, tarımsal ilaç ve ıslah edilmiş tohumlukların kullanılması, tarımsal verimlilikte önemli artışları beraberinde getirmiştir. Ayrıca devletin bazı ürünlerin üretimini desteklemesi, tarımsal birlikler ile ürün alım desteği sağlaması, taban fiyat belirlemesi, ucuz kredi sağlaması ve üreticinin elindeki fazla ürünü satın almayı garanti etmesiyle, üreticiler lehine satış fiyatlarının maliyet fiyatlarını uzun süre karşılamaında belirleyici olurken, küçük meta üreticisinin tarımdaki egemenliğini de korumuştur.

Yabancı firmaların Türkiye piyasalarında boy göstermesiyle beraber, yerel firmalarla distribütörlük, ortaklık ve satın alma gibi işbirliği yollarıyla pazar paylarını artırmaya başladılar. Ancak bazı hukuki sınırlılıklar ve devletçi politikaların bir enstrümanı olan Kamu İktisadi Teşekkülleri, liberal ekonominin Türkiye’de yerleşip yaygınlaşmasının önünde birer engeldi. Türkiye tarımının uluslararası piyasalara tam anlamıyla eklemelenmesi ve bunun sonucunda bazı dönüşümler geçirmesi ise 1980’lerle başlamıştır.

1980 SONRASI TARIM POLİTİKALARI VE TARIMSAL ÜRETİMİN ULUSLARARASILAŞMASI

1960’lı yıllarda başlayan ulusal kalkınma refah ve gelişme ekseninde ifade edilen söylemler ve uygulamalar, temelde kapitalist dünya ekonomisinin modernleşme söylemi ve bu söylemin kurumsal temsilcileri olarak Birleşmiş Milletler,

Dünya Bankası ve eş güdümlü diğer uluslararası örgütlerin söylem ve direktifleri doğrultusunda geliştirildi. Söz konusu örgütlerin Türkiye’de iktidarlar nezdinde yapılan baskılar neticesinde tarım ve gıda sektöründe önemli değişimler yaşandı. Bu değişimlerle beraber, tohum, ekim, ilaçlama, gübreleme, hasat ve pazarlama ile ilgili uluslararası büyük firmaların söz sahibi olmaya başladığı görülmektedir. Bu yıllarda, sömürge sonrası bağımsızlığını kazanmış Üçüncü Dünya Ülkeleri ve Türkiye’nin de dâhil olduğu ulusal kalkınma modeli gereğince, ileri endüstriyel ülkelerde kullanılan tarımsal girdiler kullanıldığında ilerleme sağlanacaktı. Fakat ithal ikameci büyüme modeli, yüksek ithal girdileri kullansa da ürettiğini iç pazarda satıp, ithalatın devamı için ihtiyaç duyulan döviz sağlanmadığından, belirli bir süreden sonra ödemeler dengesinin bozulması ve sistemin tıkanması kaçınılmaz olmuştur. Nitekim 1970’li yılların sonunda ithal ikameci sistem sürdürülemez duruma gelmiş, Türkiye ekonomisi dış müdahalelere açık hale gelmiş. 12 Eylül 1980 askeri darbesi ile bu müdahalelerin siyasal ve hukuki alt yapısı hazırlanmıştır. 1980’lerle birlikte uluslararası finans kurumlarına daha fazla yaslanan Türkiye, aldığı kredilerle 1994 ve 2001 devalüasyonlarıyla hem Türk Lirası’nın değerinin kaybetmesinin önüne geçememiş hem de uluslararası sermayenin tarımda belirleyici olmasının yolunu açmıştır. (Önder, 2011:41-42, Erdem,2011: 67-72).

Türkiye’de 24 Ocak (1980) kararları ile başlayan neo-liberal ekonomi politikaları, tarımla ilgili olan kamu iktisadi teşekkülleri, özel işletmeleri ve tarımsal üreticileri etkiledi. 1980 öncesinde Türkiye ekonomisindeki enflasyonun temel nedenlerinden biri olarak tarım kesimine verilen devlet desteği görülmüş ve tarımsal üreticilere yapılan desteklerden vazgeçilmiş, geleneksel tarım ürünleri serbest piyasanın insafına bırakılmış, tarımsal üretimde emek yoğun üretimden sermaye yoğun ürünlerle iç ve dış büyük sermaye grupları etkili olmuş, buna mukabil devlet denetimi zayıflatılmıştır (Önder, 2011). Serbest piyasada büyük ulusal ve uluslararası firmalar karşısında tarımla ilgili devlet kurumları ve küçük üreticinin rekabet edemez oluşu, birçok değişimi beraberinde getirdi. Liberal piyasa sisteminin getirdiği rekabet ortamında, tarımla ilgili kamu kurumlarının (KİT) kârlı olmadığı belirtilerek, özelleştirilmesinin önü açıldı. Küçük üretici veya görece olarak daha az güçlü üreticiler ise topraklarını kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya kaldı. Yeni piyasa şartları, uluslararası sermayenin özellikle gelişmekte olan ülke ekonomilerinin, özel olarak da tarım sektörünün küresel çapta işleyen bir mekanizmaya uyumlu (entegre) olmasını öngörüyordu. Uluslararası sermayenin kontrol ettiği küresel tarım piyasasında, tarım üreticilerinin kendi koşullarına özel geçimlik üretim yapma inisiyatifi ellerinden alınmaya başlandı. Uluslararası kapitalist sermayenin gittikçe etkin olmasıyla geniş bir köylü nüfusu tarımsal üretimin dışına itilmiş, küçük

üretici, sermayenin piyasalardaki etkisini gittikçe daha fazla hissetmeye başlamıştır (Aydın, 2001:13).

Birçok fakir ülkenin, zengin ülkelerden, özellikle ABD, Avrupa Birliği ve Japonya'dan para desteği alabilmek için mevcut tarımsal işletim sistemlerinde keskin değişimler yaptığı gibi, Türkiye de IMF ve Dünya Bankası'ndan borç para alabilmek için tarım ve tarımsal işletmelerle ilgili birçok yasal düzenleme yapmayı kabul etti. Ayrıca eski KİT'lerin özelleştirilmesi ya da kapasitelerinin düşürülmesi başta olmak üzere, tarımsal destekleme, ucuz kredi sağlama ve koruma kanunları da birer birer yürürlükten kaldırıldı. Böylelikle küçük çaplı tarım üreticileri, uluslararası büyük firmaların belirleyici olduğu küresel çapta tarımsal üretim çarkının birer parçası haline geldi. 1980'den sonra devletin çiftçilerin lehine yaptığı sübvansiyon ve destekler birer birer kaldırılırken 1990'lar sonrası tarım üreticisi ve üretimi, serbest piyasanın insafına terkedildi. Bu döneme kadar devlet tarafından korunan ve işletilmesi desteklenen kurumlar tasfiye edildi ya da elden çıkarıldı (Keyder, 2011: 60-61).

1990'lardan itibaren, tek kutuplu dünyada daha geniş bir manevra alanı bulan kapitalizm, birçok alanda olduğu gibi, tarımsal üretimde ve ilgili sektörlerde de küresel çapta etkisini artırdı. Ulusal iktidarların uluslararası siyasete uyumu bağlamında güttüğü neoliberal politikalar da bu etkiye zemin hazırladı (Somel,2011: 59-63). IMF ve Dünya Bankası'nın gözetiminde 1999 yılında geçerlilik kazanan tarım reformları çerçevesinde, 2001 krizinden sonra, şeker, tütün başta olmak üzere, tahıl ve endüstriyel tarım ürünlerinde devlet sübvansiyonlarının kaldırılmasıyla tarımsal istihdamda 3 milyon kişi işsizler ordusuna katılmıştır. Uluslararası sermayenin etkinliğini artırmasıyla, tarım sektöründeki fazla iş gücü de başka iş kollarına geçmek zorunda kaldı. Ancak yine de tarım üretiminin GSMH içindeki dramatik düşüşüne karşın, tarımda istihdamın toplam nüfus içindeki payı görece olarak daha yüksek olmuştur. (Kaymak, 2011:134-138).

KÜÇÜK VE BÜYÜK TARIM ÜRETİCİLERİNİN BEKA STRATEJİLERİ

Tarımda kapitalist sermayenin bozucu etkileri karşısında meta üreticileri bazı beka (dayanma) stratejileri geliştirdiler. Küçük meta üreticileri, daha fazla aile emeğinden yararlanırken buna mukabil ek ücret almamaktadırlar. Bir anlamda 'kendi kendini sömürmektedirler. Bununla beraber tarım dışında ücret karşılığı evde ya da tarlada ek iş yapmaktadırlar. Tarımda kapitalist işletmelerin sayısı çok olmadığı için kırsal alanda istihdam yaratmamaktadırlar. Zaten kapitalist üretim anlayışının böyle bir amacı da yoktur. Aksine emek yoğun bir üretim yerine ileri teknolojinin kullanıldığı üretim sebebiyle, tarım sektöründe iş gücü

potansiyelinin daralmasına zemin hazırlamaktadır. Çünkü kapitalist nitelikteki işletmeler, tarımsal üretim süreçlerine bizzat katılmayıp, ürünün yeniden üretilmesinde rol alarak, küçük meta üreticileri ya da aile işletmelerini, alternatif olarak, toprağa bağımlılığı az olan, arıcılık, mantar yetiştiriciliği, kümes hayvancılığı, çiçekçilik, seracılık, su ürünleri gibi üretim kollarında üretim yapmaya yönelmektedir. Daha az toprak isteyen bu ürünler dışında daha geniş toprakların kullanımıyla üretilen buğday, mısır, başta olmak üzere tahıl, sebze ve meyvelerin üreticileri bu ürünlerin üretiminde, üretim süreçlerinde görünmeyen büyük sermaye firmalarına, tohumluk, ilaç, kredi alma ve taban satış fiyatlarının belirlenmesinde bağımlı olmaktadır (Aydın, 2001: 20-29; Teoman, 2001: 55-56).

Tarımsal üretim yapan büyük mülk sahiplerinin bir kısmı yeni şartlara uyum sağlayamayarak topraklarını zamanla elden çıkarma, kiraya verme veya başka sektörlere geçiş yapma yoluna giderken, bazıları ise üretim süreçlerinde, tarımsal araç gereçlerin yanı sıra, uluslararası şirketlerin dolaşıma soktuğu tohum ve ilaçların kullanımı ve bunların kullanımını destekleyen tarım kredilerinden yararlanma yollarını seçerek yeni üretim şartlarında var olmaya çalışmaktadır. Uluslararası sermaye gruplarının belirlediği yeni tarım piyasasının bir parçası olan büyük firmaların bazılarının ise tarımsal üretim sürecinde kullanılan her türlü araç gereç, tohum ve kimyasalların satışının yanı sıra işlenmiş gıdaların, bayiliğini, distribütörlüğünü yaparak ya da ortaklıklar kurarak hayatta kalmaya çalıştıkları bilinmektedir. Bu distribütörlükler ve ortaklıklar sayesinde uluslararası şirketler de ulusal pazarlara kolay girdiler ve zamanla yükselen veya zor durumda kalan yerli şirketleri satın alarak ulusal tarım piyasalarını yönlendirme gücüne kavuştular (söz konusu ortaklık ve satın alma örnekleri ile ilgili daha geniş bilgi için bkz. Oral, 2009; Yenal, 2001).

Türkiye’de de neoliberal strateji, 2001 krizinden sonra büyük sermayenin tarımda piyasa kurallarını yeniden belirlemesiyle yeni bir dönem açmıştır. Bu dönemde, üreticinin “sözleşmeli tarım” uygulamasıyla, başta fiyat olmak üzere, tohum ve ilaç seçiminde büyük sermayeye tâbi olduğu görülmektedir (Sözleşmeli çiftçilik modeli için bakınız, Ulukan, 2011). Tarımdan kopmamak ve yeni şartlarda hayatta kalmak için, işletmelerinin büyük kısmını oluşturan küçük tarımsal meta üreticileri, tarım ve gıda sektöründeki tekelleşmeye boyun eğmiştir. 1980’lerden sonra başvurulmuş, üretime dönük yatırımları kısıma, aile emeğinin içsel sömürü oranını artırma, geçimlik üretimin toplam üretim içindeki payını artırma, borçlanma, tarım dışı işlerde çalışma ve aile refahını azaltma gibi stratejilerin artık sürdürülemeyeceği bir aşamaya gelinmiştir. Tarımsal üretim gözden düşürülmüş, enerji ve madencilik faaliyetleri için barajlar, yollar yapan büyük sermaye grupları, doğal yaşamı ve ekolojik dengeyi dikkate almayan projelerle bu boşluğu doldurmaya çalışmışlardır.

Tohumda Küresel Piyasaya Bağımlılık ve Bio-çeşitliliğin Kaybolması

Tohumluklardaki büyük firmalara bağımlılığın tehlikeli boyutlarını anlamak için sadece salatalık, kavun ve karpuz üretimine bakmak yeterlidir. Yirmi yıl önceki sayısız çeşit salatalık, kavun ve karpuz yerini pazarlarımızda birkaç yabancı firmanın sertifikalı tohumlarının salatalık, kavun ve karpuzu istila etmiş durumdadır. Bu tohumları aldığımız iki üç firmanın fiyatları belirlemesi, sebze türlerindeki zengin çeşitliliği ile bildiğimiz Anadolu'da birçok tohum çeşidinin yok olmakta olduğunun bir göstergesidir.

Son yıllarda ithal asma, elma, ceviz ve badem tohum ve fidelerinin yaygınlaşması, meyve üretiminde de benzer sorunlarla karşı karşıya geldiğimizi haber vermektedir. Bu meyvelerin fidelerinin bodur ve verimlerinin geleneksel yerli tür ve çeşitlerine göre yüksek olması, piyasaya yönelik kurulan yeni meyve bahçelerinde yabancı fide ve tohumların (özellikle ABD menşeli Fearnuse ve Chandler) birçok çiftçi tarafından tercih edilmesinde etkili olmaktadır.

Devlet desteklerinin terkedilmesinden sonra büyük ulusal ve uluslararası sermaye grupları sözleşmeli çiftçilik uygulamalarını güçlendirerek, ürün ve gıdaların kalite ve güvenliğini, patentli hibrid tohumları ve bu tohumların ihtiyaç duyacağı ilaçların kullanımlarını yaygınlaştırdılar (Ecevit vd, 2009: 52).

Günümüzde genleriyle oynanan hibrid tohumlar, böceklere ve diğer otlara karşı oldukça zayıf bir yapıya sahip olup, bu ot ve böceklere karşı, tohum ekiminden hasadına kadar yoğun ilaç kullanımı gerektirmektedir. Oysa geleneksel tohumlar, on bin yıl süren bir ıslah sürecinin ürünüdürler. Bu tohumları genetiğiyle oynayarak ıslah edilmiş tohum olarak tescil ettiren firmalar, tohum türü ve üretim sürecini öngörmek isterken aslında sadece tarımsal üretime müdahale etmiş olmamaktadırlar, aynı zamanda topraktaki tüm canlılara müdahale etmektedirler. Tüm bunları nicel göstergelerle ifade edilen "verim" in artması için yapmaktadırlar (Özkaya, 2009: 255).

Tahılda da (özellikle buğday ve mısırdada) belirli firmaların tescil ettiği tohumlar, farklı bölgelerle özdeşleşmiş yerli tohumların yerine ekilmektedir. Yerli tohumların yetiştikleri özel iklim ve toprak gibi özel coğrafi koşullara, ithal tohumlar, ithal tohum firmalarının ürettiği ilaçlar sayesinde uyumu sağlanmaktadır. Bu tohumlar, normal iklim koşullarında yüksek rekolteye sahip olmalarına karşın anormal iklim koşullarında daha sert yerli tohumlar gibi dayanıklı olamadığından, çiftçilerin önemli oranda zarara uğramasına neden olmaktadır.

"Diğer taraftan, melez tohumların kullanılmasında ciddi bir tekel oluşturulmuş; bu tohumlar büyük ölçüde geleneksel tohumların kullanımını ortadan kaldırmış; üretim süreci ciddi boyutta farklılaşmıştır. Ürünlerin 'yeşerme' (ol-

gunlaşma) süreleri değişmiş; kullanılan bu tohumlara özgü ilaç ve gübrelerin kullanımı, ürünlerin hazırlık ve bakım aşamalarına yönelik yöntemlerin kullanımı bir zorunluluk haline gelmiştir. Değişen bu ilişkiler, üretim sürecini niteliksel ve niteliksel olarak farklılaştırmakla kalmamış, üretim süreci güçlü bir şekilde sermayenin kontrol alanına girmiştir. Bu denetim ve kontrol, özellikle sözleşmeli çiftçilikte daha yoğun bir biçimde gerçekleşme imkânı bulmuştur” (Ecevit vd, 2009: 57-58) Söz konusu kontrolleri ileri iletişim ve bilişim teknolojileri ile uygulamakta ve tekeller kurmaktadırlar.

Tarımda ithal tohumlara ve fidelere verilen paranın önemli boyutlara vardığı bilinmektedir. Verim açısından yerli geleneksel tohumları geride bırakan söz konusu ithal hibrid tahıl, meyve ve sebze türlerinde yetiştirilen fide ve tohumlar, tat ve vitamin açısından mono kültürü temsil etmektedirler. Yediğiniz kavun karpuzun tadı, McDonalds ve Burger King ürünleri gibi Türkiye'nin her yerinde aynıdır artık. Meyvelerdeki eski tat çeşitliliğini tohumlar kaybedildikten sonra bulmak mümkün olmayacaktır. Yerli tohum salatalığa zaten yirmi yıl önce aniden veda etmiştik. Şimdi yabancı tohum ürünü salatalık semt pazarlarında, il sınırları içinde yetiştirildiği için 'yerli' etiketiyle tezgâhlarda satılıyor olması, tohumculukta değişimin ya da neleri kaybettiğimizin farkında olmadığımızın bir göstergesidir.

MEVCUT KONVANSİYONEL (YAYGIN) TARIM POLİTİKALARININ DEĞİŞTİRİLMESİ YA DA ALTERNATİF TARIM YÖNTEMLERİ

Günümüzde Türkiye'de ve dünyada yaygın olarak kullanılan tarım yöntem ve tekniklerinin sorunları konuşulmaktadır. Bu yöntemlerin sürdürülemezliği ve nasıl sürdürülebileceğine dair önemli tartışmalar yapılmaktadır. Bu tartışmalar, söz konusu yöntemin doğada yaptığı tahribat ve insan sağlığı üzerindeki olumsuz etkileri etrafındadır. Türkiye'de de tarımsal üretimin teknik sorunları, üreticinin emeğinin karşılığını alamamaktan kaynaklanan şikâyetlerle bir bütün oluşturmaktadır. Konvansiyonel tarımın gittikçe ileri endüstriyel girdilerle yapılması, sorunları, bölgesel ya da ulusal çerçevede değerlendirip çözüm önermeyi imkânsız hale getirmekte, önemli oranda uluslararası politikaları da dikkate almayı zorunlu hale getiren politik değerlendirmeleri gündeme getirmektedir.

Tarımsal sorunlar daha çok üreticilerin emeklerinin karşılığı alamaması ya da tarımsal üretimi sürdürecekt kadar meta üretememesi bağlamında ele alınmaktadır. Devlet sübvansiyonlarının ve korumacılığının istenmesi, kapitalist sermaye gruplarıyla mevcut ilişkilerin bir kısmı korunarak tarım üreticilerinin hayatta kalacağı umulmaktadır. Oysa, günümüz konvansiyonel tarımının

gittikçe artan endüstriyel girdilerinin (tohum, kimyasallar ve araç-gereçler) olumsuz etkilerine rağmen sürdürülmesi mümkün görünmemektedir. Bu anlamda büyük sermaye grupları karşısında geliştirilecek politikalarla üreticilerin desteklenip korunmasına yönelik tedbirler yürürlüğe girse de, bunlar mevcut tarım uygulamalarının yarattığı sorunlara çözüm olmayacaktır.

Tarımsal sorunlara dair, konvansiyonel tarım anlayışını da sorunsallaştırmadan yapılan çözüm önerileri, daha çok üreticilerin emeklerinin karşılığını almaları için devlet desteklerinin ve korumacılığının olduğu 1980 öncesi dönemi örnek göstererek, bazı tedbirlerin politik olarak alınmasına vurgu yapmaktadırlar. Oysa devlet sübvansiyonlarının tarım sektörüne müdahalesi konjonktürel bir durumdur. Bu konjonktürün oluşması da önemli oranda bağımsız ve doğru ekonomi politikalarına, ülkenin uluslararası siyasal ve ekonomik güçler karşısındaki pozisyonuna, onlarla ilişki biçimlerine bağlıdır. Bu anlamda Türkiye’de tarımsal sorunlar, bu uluslararası güçlerle ilişkisi bağlamında değerlendirilebilir. Nitekim Türkiye’de tarım sektöründeki dönüşümler ve bunlarla beraber ortaya çıkan sorunlar, kendi iç dinamiklerinden çok uluslararası siyasal ve ekonomik güçlerin etkileri bağlamında açıklanmaktadır. (Önceki bölümlerde bu sorunların tarihsel gelişimi anlatıldığı için burada tekrar bunlara girmiyoruz.)

Konvansiyonel tarımı destekleyen politikalar olduğu müddetçe, organik tarım, biyodinamik tarım, kalıcı tarım (permakültür), hassas tarım gibi farklı üretim yöntemlerinin de sürdürülebilirliği zordur. Bunların zorluğu iki sebepten kaynaklanmaktadır.

Birincisi, meta birikimi için yapılan tarımsal üretimde üretim sürecinde bazı endüstriyel girdilerden yararlanılması ve bu yararlanmanın boyutunun yeterince kontrolünün yaygınlaşmamış olmasıdır.

İkincisi, lokal bir toprak alanında bir bütün olarak doğada alternatif tarım yapmanın zorluklarıdır. Dolayısıyla, alternatif tarım yöntemleri çok büyük alanlara yayılmadığı müddetçe, toprağın eko sistemine müdahale eden konvansiyonel tarım uygulamalarının olumsuz etkilerinden korunmak için yine bazı yaygın tedbirlere (yabancı ot, böcek ve mantar ilaçları kullanmak gibi) başvurmak zorunda kalınabilir.

Masanobu Fukuoka’nın Önerisi: Doğal Tarım ya da “Hiçbir Şey Yapmama Tarımı”

Doğal tarım yöntemi Japonya doğumlu bir tarım uzmanı olan Masanobu Fukuoka (2 Şubat 1913-16 Ağustos 2008) tarafından geliştirilmiştir. Fukuoka ziraat üzerine eğitimini tamamladıktan sonra tarımla ilgili resmi kurumlarda görev alarak, bir süre gümrük bürosunda uzman olarak ülkeye giren gıdaların

kontrolü görevinde çalışsa da resmi görevinden istifa ederek aile çiftliğine dönmüştür. Fukuoka, modern tarımda tarlaları sürme, ekme, gübreleme ve ilaçlama gibi uygulamaların, zaman, maliyet ve doğaya zararları ile ilgili gözlemlerinden yola çıkarak, nasıl daha az masraflı, sağlıklı ürün yetiştirilebileceği ve doğaya zarar vermeden tarım faaliyeti yapılacağına dair bir arayış içine girer. Uzun yıllar yaptığı deneme ve gözlemler neticesinde bir hayat felsefesi (Ekin Sapı Devrimi) ve bu felsefenin yansıması olarak doğal dengeye en az müdahale eden doğal tarım ya da en az enerjiyle tarım yapma anlamına gelen “hiçbir şey yapmama tarımı”nın yöntemini geliştirdi. Bu tarım anlayışının dayandığı uygulamalarını ve gözlemlerini, 1975 yılında yazdığı Ekin Sapı Devrimi (The One-Straw Revolution) adlı kitabında yazar. Aslında Fukuoka'nın yöntemi, sadece tarımsal üretimde uygulanan bazı tekniklerle sınırlandırılmamaktadır, daha geniş ölçekte bir hayat felsefesini yansıtmaktadır. (Doğal tarım yöntemi ile ilgili aktaracağımız bilgiler, başka bir kaynak zikredilmedikçe, Fukuoka'nın bu kitabına dayanmaktadır.)

Doğal tarım, doğanın kendine yeterli ve canlı bir sistem olduğundan yola çıkarak, insanın asgari düzeyde doğaya müdahalesini önermektedir. Tarımsal üretim yapmak için de insanın özel bir çaba içine girmesi, doğaya müdahale etmesi, yani toprağı sürmesi, gübrelemesi ve ilaçlaması gerekmemektedir. “Hiçbir şey yapmama tarımı” denmesinin sebebi de budur.

Fukuoka, doğal tarım için belirlediği temel ilkelerden ödün verilmeden yapılacak tarımın hem geleneksel ve konvansiyonel tarımdan çok daha az emek gerektirdiğini, hem de doğanın kirlenmesi ve insan sağlığı açısından bir soruna kaynaklık etmeyeceğini belirtmektedir. Diğer yandan, elde edilen verim açısından da, endüstriyel çiftlikler kadar verim elde edilebileceğini iddiasını da taşımaktadır.

Fukuoka, doğal tarım için dört temel ilke belirlemiştir: Bunlar; belleyerek ya da tarım makinelerinin kullanarak toprağın altını üstüne getirmemektir, yani toprağı sürmemek, tarım kimyasalları ve suni gübrelerini kullanmamak, budama yapmamak ve yabancı otlarla mücadele etmemektir. Fukuoka, bu dört temel ilkeyi şöyle açıklamaktadır.

1. Toprağı İşlememek: Fukuoka toprağın sürülmemesini, “bitki köklerinin yayılması ve mikro organizmaların, küçük hayvanların ve yer solucanlarının aktiviteleri gibi doğal yollardan kendi kendine gerçekleşir” düşüncesinden yola çıkarak önermektedir. Fukuoka, toprağı sürmeyi bozucu bir faaliyet olarak görür ve toprağı sürmenin beraberinde toprakta yaşayan birçok organizmanın yaşam düzenini bozarak çiftçiyi yeni sorunlarla baş başa bıraktığını ifade eder. Bunun da içinden çıkılmaz bir sorun çözerken-sorun yaratma kısır döngüsü

yarattığını belirtmektedir. Günümüzde konvansiyonel tarımın temel rutinleri de bunu göstermektedir. Sonuç olarak Fukuoka'ya göre toprağı sürmeye gerek yoktur. "Toprağın sürülmesi bitki köklerinin yayılması ve mikro organizmaların, küçük hayvanların ve yer solucanlarının aktiviteleri gibi doğal yollardan kendi kendine gerçekleşir" (Fukuoka, 55).

Fukuoka, tohumları toprağı sürerek ekmek yerine, onları küçük kil bilyeleri içine koyarak toprağı serpmektedir. Bu yöntemle tohumlar topraktaki haşerelerden ve kuşlardan filizlenene kadar korunmuş olmaktadır. Toprağın sürülmesi suretiyle yapılan ekimde ise, tohumların korunması için çeşitli kimyasallar kullanılmaktadır. Günümüzde bu kimyasallar sadece tahıl ürünleri için değil, çeşitli meyve fidanlarının yetiştirilmesinde de kullanılmaktadır.

Fukuoka, organik maddeyi arttırarak toprağı zenginleştirmek için hasadı yapılan tahıl ve sebzelerin sap, saman ve atıklarını toprakta bırakarak bu artıklardaki organik maddelerin birçok böcek, hayvan ve mikroorganizmalarca işlenip ayrıştırılarak toprağın, havalanmasını ve kolay su tutmasını sağlayacağını belirtmektedir. Böylece toprağın doğal ve zengin yapısının korunmasına yardımcı olunmaktadır. Bu sayede toprağın daha iyi su tutması da sağlanarak birçok yerde toprağın sulama ihtiyacının da ortadan kaldırılabilirliği belirtilmektedir (Fukuoka, 24).

2.Suni (Kimyasal) Gübre ya da Hazırlanmış Kompost Kullanmamak: Fukuoka'ya göre, eğer toprağı kendi haline bırakırsak, doğanın düzenli bitki ve hayvan yaşamı için sağladığı verimlilik korunacaktır. Oysa insanın modern tarım adına toprağı karıştırdığı kimyasallar, toprağın ihtiyaç duyduğu besinleri yok eder ve toprağın yıldan yıla zayıflamasına neden olur. Fukuoka, suni gübreler yerine, toprağı tavına getiren ve besleyen yonca, burçak ve çevrince gibi toprağın zeminini örten bitkilerden yararlanmaktadır.

3.Toprağı Sürme ya da Herbisit Kullanarak Yabani Otlarla Mücadele Etmemek: Fukuoka'ya göre yabani otlar toprağın zenginliğinin birer parçasıdır. Onlar da canlı topluluğunda kendine düşen rolü oynarlar. Bu sebeple yabani otlar yok edilmek yerine denetim altında tutulmalıdır. Fukuoka, çeltik tarlası için bu denetimi önemli oranda, sap malçı, ekinlerin arasına beyaz yonca ekerek bir zemin örtüsü oluşturmak ve geçici su basma yöntemleriyle yapmıştır. Burada yapılmaya çalışılanın "istenen bitkilerden farklı olan bitkileri yok etmeye çalışmak değil, onları izlemek, kısmen baskılamaya çalışmak ve bunları araştırarak ne tür insan ihtiyaçlarını karşılayabileceklerini keşfetmeye çalışmak, (...) katı ve kesin bir güçle istediğimiz bitkiler için doğal barınucuları yok etmek değil, ısrarlı bir ıknacılıkla istediğimiz türleri yavaşça alan kabul ettirmeye çalışmak" olduğu açıktır" (Erzincanlı, 2013: 99).

4. Tarım Kimyasalları Kullanmamak: Fukuoka'ya göre, suni gübre kullanılması ve toprağın sürülmesi gibi doğal olmayan müdahaleler, zayıf bitkilerin ortaya çıkmasına ve toprak ekolojisinde dengesizliklere ve hastalıklara neden olmaktadır. Fukuoka'ya göre:

“Doğa, kendi haline bırakıldığında, kusursuz bir denge içindedir. Zararlı böcekler ve bitkiler her zaman vardır, ama sayıları doğada, zehirli kimyasalların kullanılmasını gerektirecek miktarda artmaz. Hastalık ve böcek denetimine karşı duyarlı bir yaklaşım, sağlıklı bir çevrede dayanıklı ürünler yetiştirmektir” (Fukuoka, 56)

Fukuoka, doğal tarım yapmanın hem hiçbir endüstriyel girdiye ihtiyaç duymadığını, doğaya ve onun bir parçası olarak insan sağlığına dair bir tehdit barındırmadığını, hem de daha az emek gerektirdiği için konvansiyonel tarım yöntemleri karşısında önemli avantajlar sağladığını ifade etmektedir.

Fukuoka, uzun uygulamalar ve gözlemler sunucunda, tarımla ilgili bilimsel uzmanlık birikimini de kullanarak şu sonuca varmaktadır: “Doğal tarım yumuşak ve kolaydır ve tarımın kaynağına dönüşü gösterir. Kaynaktan tek bir adım bile uzaklaşmak kişiyi yoldan çıkarır (Fukuoka, 48).

Fukuoka bu yöntemi aile arazilerinde çeltik tarlalarında ve mandalina bahçesinde uygulamıştır. Fukuoka'nın yöntemi, konvansiyonel tarım uygulamalarına alışanlar için kolay kabul edilebilir bir yöntem olmamıştır. Tarımla ilgili üniversite ve enstitülerden Fukuoka'nın uygulamalarını yerinde gören uzmanlar da uzun süre doğal tarım yapmayı konvansiyonel tarımla karşılaştırıp, tereddütte kaldılar. Ancak zamanla Japonya'da ağır da olsa Fukuoka'nın yöntemi benimsenip yayılmaya başladı.

Günümüzde doğal tarım yöntemi ile ismi anılan Fukuoka'nın tecrübeleri, iki temel ürüne (çeltik ve mandalina üretimi) bağlı kalmış olsa da her tahl meyve ve sebze türüne uygun teknik ve stratejilerle doğal tarım yapılabileceği kabul edilmektedir. Doğal tarım yöntemi günümüzde, doğaya ve insan sağlığına zararları bilinen konvansiyonel tarım uygulamalarına önemli bir alternatif olarak görülmektedir. Buna paralel olarak, doğal tarım ile ilgili araştırmalar gün geçtikçe artmaktadır. Buna karşın doğal tarım hala yaygın bir yöntem olmamıştır. Bunun sebebinin, Fukuoka'nın tecrübelerine bakarsak, bilimsel uzmanlıkların doğayı bir bütün olarak anlamamızı engellemesinden ve konvansiyonel tarım alışkanlıklarımızdan kaynaklandığını söylemek mümkündür. Fukuoka, bu konudaki bir tecrübesini şöyle aktarmaktadır:

“Geçtiğimiz yirmi-otuz yıl içinde, bu yöntemle pirinç ve kış tahılı yetiştirilmesi geniş iklim ve doğa koşullarında denendi. Japonya'daki vilayetlerin nere-

deyse tamamında, “doğrudan tohumlama ile toprağı sürmeme” yönteminin verimiyle, göllenmiş tarlada pirinç ve yaygın sırt-çizik yöntemiyle çavdar ve arpa yetiştirilmesini karşılaştıran testler yapıldı. Bu testler doğal tarımın her yerde uygulanabilirliğine karşı hiçbir delil ortaya çıkarmadılar. O halde bu gerçeğin neden yaygınlaşmadığı sorulabilir. Sanırım, nedenlerden biri dünyanın, insanların herhangi bir şeyi bütünlüğü içinde kavramalarını imkânsız hale getirecek kadar uzmanlaşmış olmasıdır” (Fukuoka, 47).

Fukuoka, modern tarımın dayandığı bilimsel uzmanlıkların sınırlı bilgisiyle doğayı anmanın mümkün olmadığından hareketle şöyle demektedir:

“Son günlerde düşünüyorum da, öyle bir noktaya ulaşmalıyız ki, bilim adamları, politikacılar, sanatçılar, filozoflar, din adamları ve tarlalarda çalışan herkes burada toplanmalı, bu tarlalara bakmalı ve birlikte her şeyi yeniden konuşmalılar. Öyle sanıyorum ki insanların uzmanlıklarının ötesini görmeleri için olması gereken böyle bir şey.

Bilim adamları doğayı anlayabildiklerini düşünürler. Açıkladıkları görüş bu. Doğayı anlayabildiklerine ikna oldukları için kendilerini doğayı araştırmaya ve ondan yararlanmaya verirler. Ama benim düşünceme göre, doğanın anlaşılması insan zekâsının ulaşabileceklerinin ötesindedir. (...) Oysa ne zaman ki doğayı kavramaya başladıklarını düşünürler, o zaman yanlış yolda olduklarından emin olabilirler. Doğayı anlamak neden imkânsızdır? Doğa olduğu düşünülen şey yalnızca her insanın aklında ortaya çıkan doğa fikridir. Gerçek doğayı görenler çocuklardır. Onlar düşünmeden, doğrudan berrak şekilde görürler. Bitkilerin adları, turuncğiller ailesinden bir mandalina ağacının, çam ailesinden bir çam ağacının adları bilirse bile doğa kendi gerçek şeklinde görülemez.

Bütünden yalıtılmış olarak görülen bir nesne, gerçek bir şey değildir. Çeşitli alanlardan uzmanlar bir araya gelirler ve bir pirinç sapını incelerler. Böcek hastalıkları uzmanı yalnızca bitkinin gücünü değerlendirir. Şimdiki durumda bu önlenemez bir şeydir (Fukuoka, 49)”.

Görüldüğü gibi, doğal tarım yöntemi, toprağı sürme, suni gübre kullanma, tarım kimyasalları kullanma ve ekim hasat zaman döngüsü açısından oldukça farklı alternatifler önermekte, konvansiyonel tarım yöntem ve tekniklerinin neredeyse tamamını ıskartaya çıkarmaktadır. Ancak Fukuoka'nın da belirttiği gibi konvansiyonel tarımın dayandığı doğaya hakim olma, doğayı kontrol etme anlayışı ve bu anlayışla geliştirilen uzmanlık alanlarının yarattığı alışkanlıklar ve politikalar, doğal tarımın yaygınlaşmasının önünde önemli bir engeldir. Çünkü doğal tarımın sadece çiftçilerin bireysel tercihleri ile yaygınlaşması zor görünmektedir. Özellikle büyük toprak sahiplerinin büyük sermaye şirketlerinin tohum, ilaç ve kredilerini kullanmaları ve doğal tarım

ile ilgili uzman eğitimine ihtiyaç duyulması bunun önünde birer engel olarak görünmektedir.

Doğal tarımın yaygınlaşmasının önündeki bir başka engel ise, Fukuoka'nın toprağı zenginleştirmesi ve yabancı ot ve zararlı haşerelerle mücadelesine benzer doğal önlemlerin farklı coğrafya ve bitkiler için farklı uygulamalar gerektireceğı gerçeğidir. Her ne kadar doğal tarımın felsefesinden yola çıkılarak bu uygun uygulamalar bulunacak olsa da bunları farklı iklim ve coğrafya şartlarında ve farklı bitkiler için geliştirmek kolay olmayacağı gibi uzun bir zaman dilimine de ihtiyaç olacaktır.

Immanuel Wallerstein'in Önerisi: Kapitalist Sisteme Alternatif Aramak

Wallerstein de modern kapitalizmin ilerleme adına her şeye müdahalesinin evrenselleştirilmesinin, "tarımsal üretkenliği ve biyolojik bütünlüğü" bozduğunu, bunun nedeninin, en basit teknik düzeylerde bile yitirilen insan bilgisinin, bilgelikten ibaret kategorisine konulup, saf dışı edilmesine dikkat çekerek, insanın doğayla dolaysız ilişkisinin canlandırılmasını bir çıkış yolu olarak göstermektedir (Wallerstein, 2006: 82-84).

Wallerstein, 20. yüzyılın sonuna geldiğimizde, birçok alanda olduğu gibi, doğanın da içinde yaşadığımız eski doğa olmaktan çıktığına ve içinde yaşadığımız doğal ortamın gittikçe bozulmakta olduğuna dikkat çekmişti. Bilimsel ve teknolojik gelişmelerden umut edilenin sağlık, refah, eşitlik ve özgürlük gibi alanlarda daha iyi düzeylere ulaşmak olmasına rağmen, doğal ortamın korunmasında olduğu gibi bu alanlarda da beklenen olumlu etkiler görülemiyor. Genel ekolojinin her organik olgu gibi statik bir yapı olmadığına dikkat çeken Wallerstein, ancak son yıllarda doğadaki değişimlerin anormal düzeyde olduğunu ve bir şeylerin yapılması gerektiğine dair güçlü bir inancın olduğunu belirtmektedir (Wallerstein, 200: 89-90). Son beş yüz yılda hemen her alanda dünyamızın değişip dönüşmesini domine eden kapitalist dünya sistemi, tarımın eski tarım olmaktan çıkmasında da yönlendirici olmuştur.

Kapitalist sermayenin tarıma yönelik bozucu etkisi, tarihsel ilerleyişinin bir parçası gibi görünmektedir. Makineleşmeyle başlayan modern tarım, gittikçe daha az insan gücüne bağımlı hale gelince, kırsal nüfusun da atıl kalamayıp, endüstriyel işletmelerde çalışmak üzere kentlere göçe zorlanmasına sebep oldu. Tarımda artı değerin artırılmasının bir yolu olarak girdilerin düşürülmesi için üretim aşamalarına daha fazla bilimsel ve teknolojik müdahale yapıldı. Bu iki anlama gelmektedir: Tarım işçisi ve tarımsal yapıların bozguna uğraması.

Wallerstein, kapitalistlerin işçilere karşı savaşının bir noktadan sonra reel ücretlerin azalmasıyla kendi ürünlerine olan talebi azaltacağını savunmaktadır.

Kapitalizm nitelikli işgücüyle piyasaya yeni ürünler sunarken, siyasi bilinç olarak zayıf, düşük ücretle çalışmaya razı yeni insan tabakalarını dünya işgücü piyasasına çekerek maliyetleri azaltmanın yoluna gitmiştir. Kapitalizmin beş yüz yıl boyunca bu tür insanları kırsal bölgelerde bulduğunu belirten Wallerstein'e göre, kent proleterlerine dönüşen bu kırsal nüfus, kısa bir süre düşük maliyetli işçiler olarak kalacaktır. Dünyanın kırsallıktan çıkmasıyla (şehirleşmesi de denebilir) kapitalistlerin kâr düzeylerinin düşme tehlikesiyle karşı karşıya kalınacağını belirtmektedir (Wallerstein: 2000: 40).

Günümüzde ileri kapitalist ülkelerin lideri olduğu sektörlerin üretim merkezlerinin Afrika ve Asya'daki birçok az gelişmiş ülkeye taşınması, bu ülkelerdeki kırsal nüfusun bu döngüde yetersiz kaldığını göstermektedir. 1990'lı yıllardan sonra, az gelişmiş, özellikle nispeten siyasi istikrara sahip, başta otomotiv, bilgisayar ve cep telefonları olmak üzere, ara malların üretildiği az gelişmiş ülkelerde açılan fabrikalar sayesinde bu döngünün devam ettirilmek istendiği görülmektedir. Bu ülkelerde fabrikaların kırsal yerleşim yerlerinden kentlere çektiği ucuz iş gücü, bu kentlerde gerek nüfus yoğunluğu gerekse hava kirliliği sebebiyle yaşanılmaz hale gelmesine sebep olmuştur. Uluslararası şirketlerin tarımsal yapılara ve üretime müdahalesi karşısında duramayan kırsal nüfus için kentlere göç etmek (ucuz iş gücü olmak) bir çıkış olarak görülmektedir.

Kapitalizmin iki temel özelliğinden biri, sonsuz sermaye birikimini, toplam üretim bakımından ve coğrafi olarak genişleyerek sürdürebilmek; diğeri ise, üretimde bazı maliyetleri, halka vergiler yoluyla yansıtarak (yani dışsallaştırarak), kar düzeyini belirli düzeyde tutmaktır. Wallerstein, artan çevreci hareketlerin tepkileri karşısında, artık maliyetleri dışsallaştırmanın sonuna gelindiğine ve kapitalistlerin neden olduğu ekolojik krizin faturasını ödemek zorunda kalmakla karşı karşıya olduklarına işaret etmektedir. Neticede kapitalistler çevreye zarar vermemek için daha ahlâkî davranıp doğayı gözeten bir üretim anlayışını benimseyeceklerdir, ancak, bu, sermaye birikiminin artmasının önünde bir engel olur ve kapitalizmin temel tarihsel ilerleyişiyle uyumsuz. Bir diğer yol, çevreye verdikleri zararın maliyetini ödememek, yani sermaye birikimini belirli bir düzeyde tutmak için çevreye verilen zararın maliyetini, girdileri dışsallaştırmanın bir yolu olarak, vergiler yoluyla halka yansıtmak olacaktır. Genellikle işleyen prosedür budur. Devletin çevreye verilen zararları önlemeye yönelik sermaye sahiplerine yaptığı baskılar neticesinde, ekolojik dengeyi korumaya yönelik yapılan her harcama, üretim maliyetlerine yazılacak ve dolayısıyla satış fiyatlarıyla beraber yine halka yansıtılacaktır. Wallerstein, şimdiye kadar işleyen bu seçeneğin daha büyük çevre felaketlerine davetiye çıkardığını ve ekolojik ve yeşil hareketlerin tepkisinin de bu işleyişe karşı yükseldiğini belirtmektedir. Burada karar verici konumunda olan iktidarlar, büyük

baskı altına girmiş bulunmaktadırlar (Wallerstein, 2000: 92-95). Wallerstein gibi sistemik değişikliğe varan bir sorgulama yapmasa da, sorunun nihai çözümü için Giddens da doğanın bozulmasının kökenlerinin modernliğin varoluşsal ah-lâkî soruları bastırmasına dayandığını göstermektedir (Giddens, 2002: 218)

Çevreci hareketler ve insan hakları hareketleri, tarıma yönelik saldırılara ve sağlıksız gıda üretimine karşı iktidarlara daha fazla baskı yapmalıdırlar. Bir sistem değişimi olmadan ekolojik bozulmaya, dolayısıyla tarımsal sorunlara daha iyi çözümler bulmanın zor olduğu da açıktır.

Girişimcilerin, büyük oranda kentlileşen nüfusla beraber kâr marjının giderek düşmesi sonucunda, ekolojii gözeten girişimlere destek vermeleri, yani gir-dilerin maliyetlerini üstlenmeleri zordur. Ya da ekolojii gözeten üretim için devletten teşvik almadıkça (ki bu teşvikler de bir şekilde halka yansıtıldığında halk tepki gösterecek) sistemin bir krizin içine girmesi kaçınılmazdır. Wal-lerstein'e göre, «Mevcut tarihsel sistem gerçekten ölümcül bir kriz içindedir. Önümüzdeki mesele, onun yerini neyin alacağıdır. Önümüzdeki yirmi beş, elli yılın temel siyasi tartışması bu olacak. Ekolojik bozulma meselesi, bu tartışmanın, tabii ki tek odağı olmasa da, asıl odaklarından biri olacak.” Yeni bir sistem tercihinin, birbirine zıt değerleri temsil eden gruplar gerçeğini (tözsel rasyonaliteyi) dikkate alarak, ‘en fazla sayıda insan için en fazla yarar’ sağlaya-cak (optimal bir karışım) şekilde olması gerektiğini belirten Wallerstein, eko-lojinin geleceğiyle ilgili yapılacak tercihlerin tek bir ülke ya da kuşakla sınırlı olmayacağını, tüm insan gruplarını ve gelecek kuşakların haklarını da dikkate almanın zorlukları olacağına dikkat çekmektedir (Wallerstein, 2000: 98).

SONUÇ

Sonuç olarak tarımsal üretimde bağımsızlık ve biyo-çeşitliliğin korunması, her ülke için olduğu gibi Türkiye için de bir gelecek ve bağımsızlık meselesidir. Tarım sektöründeki dışa bağımlılık ekonomik özgürlüğümüzü orta ve uzun vadede tehdit edecektir. Kimyasallarla desteklenen yeni tarımsal üretim, ekim, filizlenme ve hasat süreçleri boyunca sadece tohumlara ve çimlenmeye zararlı ot ve böcekleri değil, zararlı olmayan, bilakis ekolojik dengenin bir parçası olan birçok ot, kuş ve böceğin yanı sıra deniz canlısının da soyunun yok olmasına neden olmaktadır. Doğa organik bir bütündür. Dolayısıyla endüstriyel tarım, sadece tarım alanlarının geleceğini değil, tarım dışı alanları da etkilemekte ve genel bir ekolojik bozulmaya neden olmaktadır.

Ekolojik denge sadece termik santrallerle bozulmaz, sağlıklı bitkisel ve hay-vansal besinlerle beslenmenin yolu da pazarda organik olanını seçmekle ol-maz. Daha bütüncül ve yaygın politikalara ihtiyaç vardır. Tarım politikaları ve

yöntemlerinin bu anlamda radikal bir değişim yapma ihtiyacıyla karşı karşıya gelmiş olduğu söylenebilir.

Yukarıda verdiğim örneklerin benzeri diğer meyveleri de tehdit etmektedir. Bazı bölgelerde çiftçilerin düzenledikleri panayırarda yerli tohumları değiş-tokuş etmek suretiyle cinslerini koruma çabası ne yazık ki siyasilerin gündeminde yer bulamamaktadır. İlgili devlet kurumlarının, her tohum türünü koruması günümüz şartlarında mümkün görünmemekle beraber, tohum bankaları marifetiyle mümkün olduğu kadar çok çeşit tohumu koruma altına almalıdır. Günümüzde insanların doğayı ve insan yaşamını tehdit eden böyle-sine ciddi bir konuda duyarlılık oluşturmalarının gittikçe kolaylaştığı bir iletişim çağında yaşıyoruz. Medyanın tüm imkânlarını kullanarak konuyu gündeme taşıma ve bir duyarlılık oluşturma fırsatımız vardır. Ancak en kesin çözüm ve en zor olan ise kapitalist sistemin tüm kültür ve kurumlarıyla, yerini daha iyi bir sisteme bırakmasıdır.

Endüstriyel tarımdan nicel olarak daha fazla verim alınmasına karşın, nitelik açısından ve üretim süreci açısından uzun vadede toprağın çoraklaşmasına, ekolojik dengenin bozulmasına ve insan sağlığının da bunlara bağlı olarak olumsuz etkilendiğine dair birçok araştırma sonucuna ulaşılabilir.

Gittikçe genişleyen endüstriyel tarım ve uluslararası büyük kapitalist şirketlerin tarım piyasasındaki baskısı, doğal tarımı veya endüstriyel girdilere başvurmadan ekolojik tarım yapmayı ve sürdürmeyi zorlaştırmaktadır. Ancak kapitalizmin temel çelişkilerine benzer şekilde, tarımsal girdileri dışsallaştırarak daha fazla artı kazanç elde etme amacı, kapitalist sermayenin büyük temsilcilerini hedef tahtasına koymuş durumdadır. Zira kapitalist sermayenin tarım ve gıda üretimi ile ilişkisi, sadece küçük tarım üreticisini ya da kent yoksullarını değil, tüm insanların ve doğanın geleceğini tehdit etmektedir. Bu tehdidin şiddeti ve alanı ise her gün biraz daha fazla genişlemektedir. Bu açıdan, tarımsal sorunlar, tarımsal üretim yöntemleri kadar, tarımla ilgili politikaları da içine alan ve bu açıdan çok yönlü çözüm bekleyen önemli bir mesele haline gelmiş bulunmaktadır.

KAYNAKÇA

- Aydın, Z. (2001), Yapısal Uyum Politikaları Ve Kırsal Alanda Beka Stratejilerinin Özelleştirilmesi: Söke'nin Turburgazı ve Sivrihisar'ın Kınık Köyleri Örneği, *Toplum ve Bilim Dergisi*, 88, 11-31.
- Boratav, K. (1980) *Tarımsal yapılar Ve Kapitalizm*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No: 454.
- Ecevit, M. C. Karkıner, N. ve Büke, A. (2009), Köy Sosyolojisinin Daraltılmış Kapsamından, Tarım-Gıda-Köylülük İlişkilerine Yönelik Bazı Değerlendirmeler, *Mülkiye Dergisi*, 33(262), 41-61
- Erdem, N. (2011), Türkiye Ekonomisinde Dışa Bağımlılığın Değişen Bilançosu, Haz. Başer, E., Koçyiğit, N., Öziş, M., *Bugüne Bakmak:1980 Sonrasında Türkiye'de Yaşanan Toplumsal Dönüşüm Süreçleri*, 65-93, Ankara, Dipnot Yayınları.
- Erzincanlı, H. O. (2013), *Organik Ötesi Tarım*, İstanbul, Yeni İnsan Yayınevi.
- Fukuoka, M. (2006), *Ekin Sapı Devrimi: Doğal Tarıma ve Doğal Hayata Giriş*, İngilizceden Çeviren: Aykut İstanbullu, İstanbul, Kaos Yayınları.
- Giddens, A. (2002), *Sağ ve Solun Ötesinde*, Çev. Müge Sözen- Sabir Yücesoy, İstanbul, Metis Yayınları.
- Kaymak, M. (2011), 1980 Öncesinin Sorunsalından Hareketle 1980 Sonrası Türkiye Tarımı Haz. Başer, E., Koçyiğit, N., Öziş, M., *Bugüne Bakmak:1980 Sonrasında Türkiye'de Yaşanan Toplumsal Dönüşüm Süreçleri*, 123-141, Ankara, Dipnot Yayınları.
- Keyder, Ç. ve Yenal, Z. (2011), Agrarian Change under Globalization: Markets and Insecurity in Turkish Agriculture, *Journal of Agrarian Change*, 11 (1), 60-86.
- Oral, N. (2009), Türkiye'de Tarım ve Gıda Sektöründe Yabancılaşma ve Tekelleşme, *Mülkiye Dergisi*, Ankara, 33(262), 325-343.
- Önder, İ. (2011), Emperyalizmin Türkiye'yi Dönüştürme Etkisi: 1980 Sonrası Politikalar, *Bugüne Bakmak:1980 Sonrasında Türkiye'de Yaşanan Toplumsal Dönüşüm Süreçleri*, Haz. Başer, E., Koçyiğit, N., Öziş, M., *Bugüne Bakmak:1980 Sonrasında Türkiye'de Yaşanan Toplumsal Dönüşüm Süreçleri*, 31-57, Ankara, Dipnot Yayınları.
- Özkaya, T. (2009), Türkiye Tohumculuğu ve Tarım İşletmelerinin Tasfiyesi, *Mülkiye Dergisi*, Ankara, 33(262), 255-274.
- Somel, C. (2011), Neoliberalizm Nedir? Basit Gerçeği Basitçe Açıklamanın Gereği, *Bugüne Bakmak:1980 Sonrasında Türkiye'de Yaşanan Toplumsal Dönüşüm Süreçleri* Haz. Başer, E., Koçyiğit, N., Öziş, M., *Bugüne Bakmak:1980 Sonrasında Türkiye'de Yaşanan Toplumsal Dönüşüm Süreçleri*, 59-63, Ankara, Dipnot Yayınları.

- Stedile, J. P. (2009), Çokuluslu Şirketlerin Tarıma Karşı Saldırısı, Çev.: Ekin Kurtiç, *Mülkiye Dergisi*, 33(262), 99-105.
- Teoman, Ö. (2001), Türkiye Tarımında Kapitalist Dönüşüm Tartışmalarına Bir Katkı, *G.Ü.İ.İ.B.F. Dergisi*, 3, 41-60.
- Ulukan, U. (2011), Türkiye Tarımında Dönüşüm ve Sözleşmeli Çiftçilik, Haz. Başer, E., Koçyiğit, N., Öziş, M., *Bugüne Bakmak:1980 Sonrasında Türkiye'de Yaşanan Toplumsal Dönüşüm Süreçleri*, 142-169, Ankara, Dipnot Yayınları.
- Wallerstein, I. (2006), *Tarihsel Kapitalizm*, 4. Basım, Çeviren: Necmiye Alpay, İstanbul Metis Yayınları.
- Wallerstein, I. (2000) *Bildiğimiz Dünyanın Sonu: Yirmi Birinci Yüzyılın Sosyal Bilimi*, Çeviren: Tuncay Birkan, İstanbul, Metis Yayınları.
- Yenal, N. Z. (2001), Türkiye'de Tarım ve Gıda Üretiminin Yeniden Yapılanması ve Uluslararasılaşması. *Toplum ve Bilim Dergisi*, 88, 32-54.